
ՄՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՇԵՔՍՊԻՐԻ «ՀԱՄԼԵՏ» ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՂԻՍԱԲԵԹՅԱՆ ԴԱՐԱՇՐՁԱՆԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԵՐՆՋԱԿՅԱՆ Ա. Հ.

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ Շեքսպիրի «Համլետ» պիեսում առկա տվյալներն ու ակնարկները հաստատում են այն իրողությունը, թե Հորացիոն հոռմեացի է՝ Մյուս կողմից, պիեսում չկա մի բան, որ ակնարկի նրա դանիական ծագման մասին: Հետևաբար, Գյոթեի միտքը, թե Շեքսպիրը հրաշալիորեն է պատկերել հոռմեացիներին, կարելի է վերագրել նաև այս կերպարին¹: Հարց է ծագում ինչու՞ է Շեքսպիրը քողարկել այն փաստը, որ իբրև գլխավոր հերոսի յուրահատուկ նախատիպ է ընտրել մ.թ.ա. I դ. հոռմեացի պոետին: Նախ, ինչպես հայտնի է, Շեքսպիրը նպատակ չի ունեցել առանձնացնելու հերոսներից որևէ մեկին՝ ըստ պատմական կամ ազգային հատկանիշների, և դա նրա արվեստի առանձնահատկությունն է: Նման մոտեցումը համահունչ էր պայմանական թատրոնի ոգուն, ընդունված էր XVI դարավերջի Անգլիայում և բնորոշ էր Շեքսպիրի թատրոնին:

Կար նաև մեկ այլ պատճառ, որ Շեքսպիրին մղել է թաքցնելու իր հերոսի իսկությունը: Նկատի ունենք խիստ գրաքննությունը, որ հսկողություն էր սահմանել հեղինակների հանդեպ: Թատրոններն ստիպված էին հետևելու քաղաքական ու կրոնական որոշակի սկզբունքների: Ավելին, ըստ Քենթերբերյան արքեպիսկոպոսի ու Լոնդոնի եպիսկոպոսի կարգադրության՝ ամեն մի նոր ստեղծագործություն պետք է հավուր պատշաճի գրանցվեր: 1599 թ. այս պարտականությունը հանձնվել էր Գաղտնի խորհրդին, որի գործակալները բաց չէին թողնում ոչ մի ներկայացում²:

¹ Տե՛ս մասնավորապես **Երնջակյան Ա.**, Հորացիոյի կերպարը՝ որպես հին հունական Պարերգի (Խորոսի) մետամորֆոզ, թեկնածուական ատենախոսություն, Ե., 2012:

² Միայն մեկ անգամ է Դանեմարքայի արքայազնը զգացական պոռթկումի պահին իր ընկերոջը կոչում հին հունական վեպի հերոսի անվամբ՝ Դամոն (III, 2): Թեպետ հնարավոր է նաև, որ Շեքսպիրը, անտիկ գրականության և դիցաբանության ոչ փայլուն իմացության հետևանքով, պարզապես շփոթված լինի: Ի վերջո, նա «Ինչպես կուզեք» կատակերգության մեջ Յունոնային շփոթել է Վեներայի հետ:

³ Տե՛ս **Аникст А. А.** Театр эпохи Шекспира, М., 2006.

Շեքսպիրը ըմբոստ պոետներից չէր ինչպես, ասենք, Քրիստոֆեր Մարլոն, որի ողբերգական ճակատագիրը, հավանաբար, հայտնի էր նրան: Ավելի ճիշտ կլինի ասել, որ Շեքսպիրն այնքան էլ անշրջահայաց չէր: Ուստի այն միտքը, թե՛ «ինչ-որ բան է նեխել Դանիո (կարելի է հասկանալ՝ անգլիական - Ե. Ա.) թագավորությունում», արտաբերվում էր հեռավոր և «անվտանգ» Էլսինորում: Պետք է նշել, որ նման ենթատեքստերով ու ակնարկներով լի են Շեքսպիրի բոլոր պիեսները, հատկապես «Համլետը»:

Վերոնջյալ պատճառներով էլ պիեսի որոշ (հնարավոր է՝ գլխավոր) գաղափարներ չէին կարող դրսևորվել բացահայտ կերպով: Պատահական չէ, որ պիեսում բազմիցս հանդիպում են արտահայտություններ, որոնք, թվում է՝ միտումնավոր կանխում են հատվածի իրական իմաստը կոտակելու հնարավորությունը: Հիշենք Համլետի առաջին ռեպլիկը, սրնգի կամ ավարտի տեսարանները: Եթե հանենք երկրորդ իմաստը, Շեքսպիրի ցանկությունը հուշելու, թե ինչ-որ խիստ էական բան ինքը չի կարող հայտնել, բազում ռեպլիկներ թվում են ավելորդ: Իրականում այնպիսի դարձվածներ, որպիսիք են՝ «Ուզում ես իմ գաղտնիքը սրտիցս դուրս քաշել», «Պետք է կապ դնեմ լեզվիս», «Եթե ժամանակ ունենայի դեռ...», «Մնացյալը լռություն ն», պիեսին ոչինչ չեն տալիս, բայց և այնպես իրադարձությունների խորին իմաստն ըմբռնելու բանալիներ են: Հավանաբար, Շեքսպիրն օգտվել է այն ժամանակներում տարածված ստեզանոգրաֆիայի («գաղտնագրություն») արվեստից, որը հնարավորություն էր տալիս տեքստում թաքցնելու այն, ինչը նախատեսված չէր շարքային հանդիսականի ու ընթերցողի համար: Հիշենք, թե ինչպես է Շեքսպիրը ծածկագրել «Գլոբուսի» նկարագրությունը «Համլետում»:

Շեքսպիրի շրջահայացությանը նպաստել են նաև երկրի քաղաքական իրադրության փոփոխությունը, Բրրբեջի թատրոնի կարգավիճակը, որտեղ աշխատել է դրամատուրգը: Ամեն դեպքում «Համլետի» երկու տեքստերի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ երկրորդ՝ լրանշակված հրատարակության մեջ հեղինակն ակրնհայտորեն մեղմացրել է որոշ ռեպլիկների սրությունը: Այդուհանդերձ, չի կարելի ուղղակի պնդել, որ սրանք են եղել Համլետի ուսանողական ընկերոջ «Ես»-ը քողարկելու բուն պատճառները: Բայց ակնհայտ է, որ պիեսում հռոմեացի պոետի առկայությունը քաղաքական սրացումների պայմաններում առանձնահատուկ ընդգծելու կարիք չկար: Իսկ Հորացիուսն իր ժամանակ, ոգևորվելով ազատական երիտասարդության տրամադրություն-

ներով, անցել էր Բրուտոսի գորքերի կողմը՝ հավատացած լինելով, որ մոտ է հանրապետության ժամանակը:

Վերադառնալով մեր խնդրին՝ նշենք, որ այս իրադարձություններից ընդամենը մի քանի տարի առաջ (1584 թ.) հենց հանրապետական գաղափարների համար են արգելվում Ջ. Բյուկոնենի գրքերը: Վերջինս, արդարացնելով Մարի Ստյուարտի մահապատիժը, գրել էր. «Քաղաքացիների լավագույն և առաքինի խավն իրավունք ունի ընդվզելու երկրի օրենքներին անհնազանդ թագավորի դեմ ու գահընկեց անելու նրան»⁴: Իսկ այն գաղափարը, թե «վատ միապետը կարող է գահընկեց լինել ու մահապատժի ենթարկվել, բնականաբար, չէր կարող դուր գալ Եղիսաբեթին...»⁵: Հավանաբար, հենց այս նկատառումով է Շեքսպիրն աննշան փոփոխություն ներմուծել հերոսի անվան մեջ՝ ընտրելով Horatio-ն լատինական Horacio-ի փոխարեն, ինչպես կոչում էին պոետին:

Շարունակենք: Հայտնի է, որ Շեքսպիրի պիեսը հրատարակիչների մոտ է հայտնվել «գրագողերի» ձեռքով, որոնք հենց ներկայացման ժամանակ, հեղինակից ծածուկ, անկատար եղանակներով ու հապճեպ գրի են առել հնչող տեքստը: Ուսումնասիրողները բազմիցս նշել են դրանով պայմանավորված բացթողումները, հավելումներն ու սխալները, որոնք խեղաթուրում են այս կամ այն ստեղծագործության ճշմարիտ իմաստը: Հավանական է, որ նման մի շեղում թաքցրած լինի մեզնից այն ռեպլիկը, որը պետք է բացահայտեր հեղինակի մտահղացումը Համլետի բարեկամի վերաբերյալ: Ամեն դեպքում, կա տեսակետ, թե պիեսի սկզբում Հորացիոյի խոսքերում հինգերորդ և վեցերորդ տողերի միջև վրիպել է առնվազն մեկ տող.

Հորացիո

Մի հյուլե է դա մեր մտքի աչքը աղոտացնելու.

Այն օրերի մեջ, երբ Հռովմ հասել էր փառքի գագաթին՝

Հզոր Հուլիոսի մահից քիչ առաջ,

Շիրիմներն իրենց վարձակալներից դատարկվում էին,

Եվ մեռելները, պատանած Հռովմի փողոցների մեջ,

Թողնվում էին և աղաղակում:

⁴ Зубова Н. Два варианта "Гамлета" (Шекспировский сборник, М., 1958, с. 278).

⁵ Նույն տեղում:

Աստղերը դուրս եկան հրեղեն գեսերով, արյան ցող իջավ,
Եվ խանգարում կար արեգակի մեջ: Այն տամուկ աստղը,
Որ ներգործում է Նեպտունի ահեղ պետության վրա,
Այնպես հիվանդ էր իր խավարումից,
Որ կարծես մոտ էր աշխարհանցումը (I, 1)⁶:

Horatio

A mote it is to trouble the mind's eye:
In the most high and palmy state of Rome,
A little ere the mightiest Julius fell,
The graves stood tenantless, and the sheeted dead
Did squeak and gibber in the Roman streets,
And even the like precurse of fierce events,
As stars with trains of fire and dews of blood,
Disasters in the sun; and the moist star,
Upon whose influence Neptune's empire stands,
Was sick almost to doomsday with eclipse⁷.

Այս մասին են, ըստ Ա. Սմիռնովի, խոսում տաղաչափական և այլ առանձնահատկությունները⁸: Սակայն տեքստի, Հորացիուսի կյանքի ու արվեստի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «Համլետում», անկախ հրատարակիչների բոլոր վրիպումներից ու շեղումներից, բավականաչափ նյութ կա սույն ստեղծագործության կենտրոնական գաղափարը հաստատելու համար:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ Շեքսպիրն ունեցել է մի շարք պատճառներ՝ քողարկելու մ.թ.ա. I դ. հռոմեացի պոետ Քվինտուս Հորացիուս Փլակկուսին՝ որպես Հորացիոյի կերպարի նախատիպ ընտրելու փաստը. դրանք են՝

ա) XVI դարավերջի պայմանական թատրոնի առանձնահատկությունները, համաձայն որոնց, հեղինակը նպատակ չի ունեցել անձնավորելու հերոսներից որևէ մեկին՝ ըստ պատմական կամ ազգային հատկանիշների:

⁶ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, թարգմանությունը՝ Հովհ. Խան Մասեհյանի, Ե., 2008, էջ 8:

⁷ Шекспир У. Гамлет, М., 1985, с. 32.

⁸ Смирнов А. А. Примечания к тексту "Гамлета" (Шекспир У. Полн. собр. соч. в 8 т., т. 6, М., 1960).

բ) Խիստ գրաքննությունը, որը հսկողություն էր սահմանել հեղինակների հանդեպ, որի պայմաններում վտանգավոր էր «գովազդել» մի հռոմեացի պոետի, որի ազատական տրամադրությունները չէին կարող ողջունել եղիսաբեթական թատրոնում:

գ) «Գրագողերի» թույլ տված բացթողումներն ու շեղումները, որոնց հետևանքով, հավանաբար, կորսվել է այն ռեպլիկը, որը պետք է բացահայտեր հեղինակի մտահղացումը:

ТРАГЕДИЯ ШЕКСПИРА “ГАМЛЕТ” В КОНТЕКСТЕ УСЛОВНОГО ТЕАТРА ЕЛИЗАВЕТИНСКОЙ ЭПОХИ

ԵՐՈՋՅԱԿՅԱՆ Ա. Ա.

Резюме

Почему Шекспир не раскрыл личность Горацио в своей пьесе, как это сделал 300 лет назад Данте Алигьери в “Божественной комедии”, введя в неё образ римского поэта Вергилия.

Можно предположить, что Шекспир, избрав в качестве прототипа Горацио образ римского поэта I в. до н.э. Квинта Горация Флакка, в силу определенных причин скрыл этот факт. В ряду этих причин могли быть особенности условного театра XVI в., строжайшая цензура в пуританской Англии и недобросовестная “работа” тайных переписчиков пьес, посредством которых “Гамлет”, возможно, впервые попал к издателям.

THE TRAGEDY OF SHAKESPEARE “HAMLET” IN THE CONTEXT OF THE CONDITIONAL THEATRE OF THE ELIZABETHAN ERA

A. YERNJAKYAN

Abstract

Why didn't Shakespeare reveal the identity of Horatio in his play, as it did Dante Alighieri in his “Divine Comedy” 300 years ago, entering into it a character of Roman poet Virgil? It may be assumed that, Shakespeare, choosing the character of Roman poet of the 1st century AD Quintus Horatius Flaccus as a prototype, has hidden that fact for certain reasons. Among those reasons could be the features of theatre of XVI century, the strictest censorship in Puritan England and unscrupulous “work” of secret play copiers, by virtue of who “Hamlet” for the first time, probably fall into the hands of publishers.